નિર્ભાગી નિર્મળા.

લેખક "મણિકાન્ત."

અરે! નામ અહિં "નિર્મળા" મળ્યાં ના સત્ય નિકળી!
કન્યા કનકના પતની મનોજ્ઞાની મનાઈ હતી!

લક્ષ્મી આર્ટ, ભાયખાળા, મુંબઈ.

ॐ

નિર્ભાગી નિર્મળા.

યાને

એક યુવકની કરૂણાજનક પ્રેમકથા!

(સચિત્ર–સુધારા–વધારા સાથે.)

લેખક, "મણિકાન્ત."

તે

શંકરલાલ મગનલાલ પંડ્યા હળધરવાસવાળા.

"મણિકાન્ત–કાવ્યમાળા" "પાપી પિતા યાને સદ્ગુણી સીતા"

ઈ૦ ના લેખક.

ઠે૦ ગાયવાડી, માધવજી ઠાકરશીનો માળો–મુંબઈ નં. ૨.

પ્રકાશક,

વાડીલાલ હરજીવનદાસ બરોડીયા.

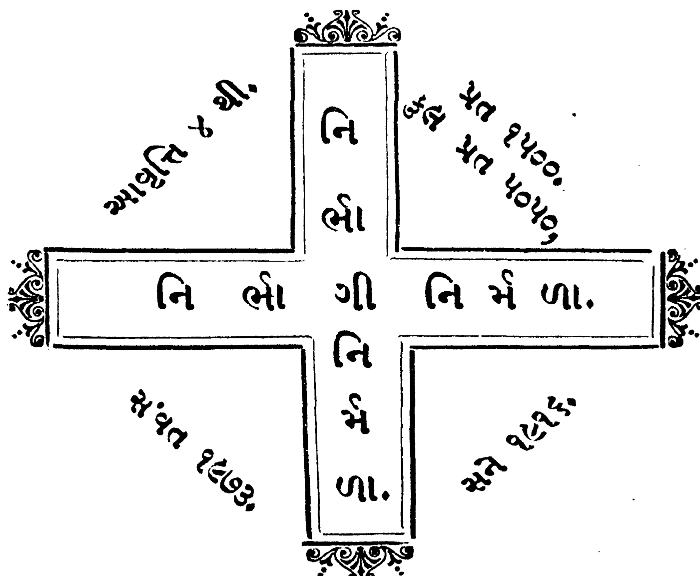
ઠે૦ મેસર્સ–મંચેરજી, વાડીલાલની કું૦–કોલાબા–મુંબઈ.

સોલએજન્ટ,

સોજીતરીયા બ્રધર્સ–બુકસેલર્સ.

ઠે. લખમીદાસ ખીમજીનો માળો, ગણેશવાડી–મુંબઈ નં. ૨.

કીંમત રૂ. ૦–૪–૦.

અમદાવાદ—"ડાયમંડ જ્યુબિલી" પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં
પરીખ દેવીદાસ છગનલાલે છાપ્યું.

સૂચના—છુટક મંગાવનારે રૂ. ૦–૪–૬ની પોસ્ટની ટીકીટ મોકલવી.

અર્પણ પત્રિકા.

વ્હાલા વતન હળધરવાસમાં **શ્રી પ્રેમધર્મ ફ્રી લાયબ્રેરી** સ્થાપન કરવામાં મ્હને દરેક પ્રકારની સ્નેહભરી મદદ કરનાર સાહિત્ય પ્રેમી **આમ મંડળના સભાસદો** અને **મિત્રવર્ગ** તથા **શ્રીયુત્ ડૅાકટર બીહારીલાલ દેસાઈને** તે શુભ દીવસના સ્મરણ ચિહ્ન તરીકે આ લઘુ પ્રેમ કથાની ચોથી આ-વૃત્તિ પ્રેમ સહ અર્પણ કરૂં છું.

લી. શુભેચ્છક,

"મણિકાન્ત."

પ્રાર્થના.

—ગઝલ—

ભલે દુશ્મન બને દુનિયાં, ત્હમે ના કોપશો બાપુ !
અમીમય આંખ ક્યારીમાં, અફીણ ના રોપશો બાપુ !
તમારી જ્યાં દયા દ્રષ્ટિ, અહાહા !! ત્યાં અમી વૃષ્ટિ !
બને સ્નેહી સકળ સૃષ્ટિ, સદા હૃદયે વસો બાપુ !
કરો જો આંખને રાતી, ગ્રહો સઘળા બને ઘાતી !
થશે વૈરી હશે સાથી, નમેરા ના થશો બાપુ !
અમારા દોષ ના જોશો, દયાળુ દુર્ગુણો ધોશો !
અમે તો આપનાં છોરૂ ! સુબુદ્ધિ આપશો બાપુ !
નથી શ્રદ્ધા અમોને તે, શિખામણ આપીએ તમને;
સુણી દીન બાળની વાણી, મધૂરૂ શું હસો ? બાપુ !

"મણિકાન્ત."

પ્રસ્તાવના.

ગઝલ.

ધરી કર પ્રેમની માળા સુકન્યા અર્પવા આવી;
કરમહિણુ હાર ત્હેં તોડયો, હવે પસ્તાઈ શું કરવું?
સુધાની જે ભરી પ્યાલી કરી ઉંધી કરે ઝાલી;
અલૌકિક લાભ કાં છોડયો? હવે પસ્તાઈ શું કરવું?
મનોહર કાચનો પ્યાલો મુરખના હાથમાં આપ્યો;
પછાડી પૃથ્વિમાં ફોડયો, હવે પસ્તાઈ શું કરવું?
સુવાસિત પુષ્પ આપ્યાં તે છરીથી ત્હેં છુંદી નાખ્યાં;
કહે શું લાભ તેં કાઢયો? હવે પસ્તાઈ શું કરવું?
હતી સૌ હાથમાં બાજી તથાપી દાવ તું હાર્યો;
ખરો પાસો નહિં પાડયો, હવે પસ્તાઈ શું કરવું?
હતું પરમાર્થ કરવાનું હતી હા! સુખની આશા!
તજી એ રાહ તું દોડયો, હવે પસ્તાઈ શું કરવું?
ભરૂસો તુજ પરે લાવી ગરિબ ગૌ આશરે આવી;
દયામાં જીવ ના જોડયો, હવે પસ્તાઈ શું કરવું?
અરે! અફસોસ કરવાથી હવે શું હાથમાં આવે?
નકામી પાઝ્ય ના રા'ડયો, હવે પસ્તાઈ શું કરવું?

"મણિકાન્ત."

સોરઠા.

૧

નિર્મળ આપ્યું નીર, પાગલ ત્હેં પીધું નહિ !
ઢોળ્યું રેતી તીર, રે ! પસ્તાવો કાં કરે ?

૨

ખાવા આપી ખીર, ખંતે કાં ખાધી નહિ ?
દિલથી થા ના દિલગીર, ગયો સમય ના આવશે !

૩

મણિમય મુક્તામાળ, મૂર્ખા કાં ફેંકી કુવે ?
પળ પળ ના સંભાળ, યાદ કરીને કાં રૂવે ?

૪

મનહર ને પ્રેમાળ, બાળા તરછોડી અરે !
દેહ તજ્યો તત્કાળ, માફ પાપ એ ના થશે !

૫

ફરશે બની ફકીર, છતાં ફીકર ટળશે નહિ !
કર્મે લખ્યું કથીર, કનક ગુમાવ્યું કર થકી !

"મણિકાન્ત"

ॐ

યાને

(એક યુવકની કરૂણાજનક પ્રેમકથા.)

પ્રેમ

હરિગીત છંદ.

પ્રિય પાઠકો મમ પ્રેમની કરૂણાજનક કથની સુણી,
નયને વહે ના નીર તો છે વજ્ર છાતી તમ તણી;
પણ આ કથા અવલોકતાં દિલમાં દયા કૈં જો વસે,
તો "હૃદયવાળા" છો ત્હમે જાણી મ્હને શાન્તિ થશે.

મમ દોષ તમ નજરે પડે યા ચાલ મ્હારી ના ગમે,
રે! હું "દિવાનો" છું ગણીને દરગુજર કરજો ત્હમે;
અશ્રુ વહે છે આંખથીરે! આ કથા આલેખતાં,
કંપે કલમ મ્હારી અરેરે!! દગ્ધ થાઉં દેખતાં.

* * * * *

કૈં કર્મના સંયોગથી છું બાળપણુનો હું દુઃખી,
માતા પિતા સ્વર્ગે ગયાં સંસારમાં મુજને મુકી;
નવ ભ્રાત ભગિની કે કુટુંબી કોણુ મમ સંભાળ લે ?
હું એકલો અવની વિષે રે ! રે ! દિલાસો કોણુ દે ?

મમ વય વરસ નવની હતી ભણુતો હતો નિશાળમાં,
મમ તાતના કો સ્નેહીએ લીધો મને નિજ ભાળમાં;
પાળે મને તે પ્રેમથી બસ પુત્ર પોતાનો ગણી,
ઓછું મને આવે નહિં, સંભાળ લેતા તે ઘણી.

પત્નિ અતિ પ્રેમાળ સદ્ગુણુ ખાણુ શાણી શોભતી,
દેવી દયાની દેખતાં મમ ભૂખ પણુ ભાગી જતી;
કરૂણા હતી મુજ પર ઘણી રે ! સ્નેહ માતા સમ ખરે !
નિજ પુત્ર તુલ્ય ગણી લડાવે લાડ એ શું વીસરે ?

સૌ સંપસંપીને સદા આનંદમાં વસતાં અમે,
પણુ એ અલૌકિક સુખ મમ પ્રારબ્ધને કયાંથી ગમે ?
છે દિવસની અંતે નિશા સુખની પછી દુઃખ થાય છે,
ઘટમાળ આ સંસારની ક્રમવાર ફરતી જાય છે.

કન્યા વરષ વય પાંચની મેલી પતીને આશ્રયે,
મમ પ્રેમી પોષકની પ્રીયા ચાલી ગઇ પ્રભુના ઘરે;
ઘરભંગ અધવચમાં થયું દુઃખની સીમા કૈં ના દીસે,
સંસાર તારણુ તેહ ડુબ્યું વ્હાણુ ભર દરિયા વિષે.

નિજ માત આવે યાદ ત્યાં બાળા બિચારી બહુ રડે,
જનુની તણી આ જગતમાં ના અન્ય કૈં જોડી જડે;
પત્નિ નવી લાવ્યા પિતા બાળા બિચારી પર બળે,
અંતર અદેખું તેહનું દિલમાં દયા કૈં ના મળે.

દરરોજ બાળાને દઇ મ્હેણાં અતી સંતાપતી,
કન્યા કઠણ હૈયું કરી ઉત્તર અરે ! ના આપતી;
દેખી હૃદય મ્હારૂં બળે પણ હું પરાધિન શું કરૂં ?
મુજને રખે રખડાવશે એ બ્હીક અંતરમાં ધરૂં.

રમતાં અમે સાથે અહા ! વઢતાં ઝઘડતાં ના કદા,
રે ! સ્નેહ નિર્મળ એ હતો બસ સાંભરે છે હા ! સદા;
એ રીત સુખ દુઃખમાં દિવસ ચાલ્યા ગયા કૈં હા ! અરે !
બાળા વયે થઈ બારની હું પણ થયો મોટો ખરે !

રે ! નવિન વહુના પ્રેમમાં પોષક પરાધિન મમ થયા,
જૂની પ્રીયાના પ્રેમને રે ! શેઠજી વિસરી ગયા;
મ્હારી અને કન્યા તણી નીંદા સુણાવે શેઠને,
મુજને બતાવી બોલતી' "કાઢો હવે આ વેઠને.

મ્હોટો થયો માટે હવે આપો રજા તેને સહી,
ધંધો કરીને પેટ ભરશે છેક ન્હાનો છે નહિ;"
અકળાવતી' અમને સદા ખાવા પુરૂં ના આપતી,
બાળા બિચારીને નવી માતા બહુ સંતાપતી."

ઘરની પુઠે પુષ્પો તણી વાડી સુશોભિત હા ! હતી,
હું પાણી પાતો ઝાડને બાળા સદા ત્યાં આવતી';
એકાંતમાં મળતાં અમે નિજ કષ્ટ વાત સુણાવતાં,
રોતાં' અમે બન્ને બહુ ચોધાર આંસુ આવતાં.'

" છાની રહે બાળા " કહીને હું દિલાસો આપતો,'
પણ હું પરાધીન શું કરું ? ના કષ્ટ તેનું કાપતો;'
મમ પ્રેમમય શબ્દો સુણી શાણી હૃદય શાન્તિ ધરે,
હસતું વદન રાખી પછી આનંદની વાતો કરે.

અહ ! નામ સુંદિર "નિર્મળા" ભૂલાય ના સ્વપ્ને કદી,
કન્યા કનકની પૂતળી મૃગલોચની મનહર હતી;
નિર્દોષ નાજુક ને દયાળુ દેવકન્યા દીપતી,
એ પ્રેમમય બાળા નિહાળી પૂજ્ય બુદ્ધિ મમ થતી.

પણ એક દિન ગુસ્સે થયા પોષક પ્રૌયાના બોધથી,
"જા ! ત્હારૂં તું સંભાળી લે ! ન્હાનો હવે તું કૈં નથી;"
લાગ્યું બુરૂં મનમાં મને હું તુર્ત ચાલ્યો નીકળી,
પણ પોળના નાકે જતાં પ્રિય "નિર્મળા" સ્હામી મળી.

શાળા વિષેથી આવતી'તી ઘેર તે કન્યા ભણી,
નિરખી નયનમાં અશ્રુ મ્હારા અજબ થઇ પોતે ઘણી !
મુજને કહ્યું "શશિકાન્ત" જાશો ક્યાં ? નયનમાં નીર શું ?
શું તાતજી ગુસ્સે થયા ? કે માત બોલ્યાં મમ કશું ?

નિર્દોષ બાળા "નિર્મળા"! મુજ પુણ્ય પરવારી ગયું,
રે! દોષ કો'નો છે નહિં મ્હેં જે બન્યું તે સૌ કહ્યું;
બાળા સુણીને થૈ દુઃખી! "શશિકાન્ત" કૈં જાશો નહિં!
હું જઈ પિતાને વીનવું મમ અર્જ સાંભળશે સહી.'

હે! "નિર્મળે" મમ માટ કૈં તમ તાતને કે'શો નહિં!
પાછો ફરૂં હું ના કદી તસ્દી તમે લેશો નહિં!
ત્હારી ભલામણ તાત પાસે લેશ પણ નવ ચાલશે!
કટુ વચન માત સુણાવશે ગુસ્સે અતીશે તે થશે!

બાળા બિચારી કરગરે "દીન અર્જ આ મમ સાંભળો,
કટુ વચન સહન કરીશ હું કરૂણા કરી પાછા વળો;
તમ વણ મને ગમશે નહિં તમ વણ દિલાસો કોણ દે?
દિલનો વિસામો એક છે તે પણ અરે! જાતો રહે!"

બાળા તજી રોતી કઠણ હૈયું કરી ચાલ્યો ગયો,
મમ ઉજડ ઘર ઉઘાડીને રે! એકલો ત્યાં જૈ રહ્યો;
સ્નેહાળ એ બાળા મને બસ યાદ આવી ત્યાં બહુ,
રોતાં ગઇ રજની બધી એ કષ્ટ હું કોને કહું?

ભણવું હવે મૂકી દીધું જ્યાં પેટ પીડામાં પડયો,
રે! ચાકરી કંઇ શોધવા આખો દિવસ હું આથડયો;
લાગી નહીં કૈં ભાળ તે નીરાશ હું પૂરો થયો,
વિદ્યાગુરૂ મ્હારા હતા હું તેમના મંદિર ગયો.

ઉદાર દિલના તે હતા મમપર દયા બહુ લાવતા',
મ્હારા સમા દુઃખિયાપરે કરુણા અતી દર્શાવતા';
મ્હેં વાત વિસ્તારી કહી ગુરૂજી થયા દિલગીર ખરે!
મુજને કહ્યું "ગભરા નહિં રે'જે હવે મ્હારે ઘરે."

મ્હેં હસ્ત જોડીને કહ્યું કરૂણા તમારી છે ઘણી,
મુજને અપાવો નોકરી એ યાચના સેવક તણી;
ગુરૂજી કહે આપું ભલામણ હું લખી તે લૈ જજે,
મમ મિત્ર અમદાવાદના છે શેઠ તેને આપજે.

માલીક છે તે મીલના તુજને પગારે રાખશે,
મ્હારી ભલામણ માનીને કૈ નોકરીએ નાંખશે;"
બે દિવસનો ભૂખ્યો હતો ભોજન કર્યું ગુરૂના ઘરે,
લઇ પત્ર અમદાવાદ જાવાનું કર્યું નક્કી ખરે!

ગુરૂપત્નિ પણ ગુણીયલ હતાં મુજપર કરૂણા રાખતાં',
મમ સ્વર્ગવાસી માતનાં સદ્‌ગુણી તે સહિયર થતાં';
મુજ કર્મની કથની સુણી અંતર બળ્યું તેનું ઘણું;
નિઃશ્વાસ નાંખીને વધાં "ધાર્યું ન થાયે આપણું."

"એ નિર્મળાની માત ને તુજ માત મમ સહિયર હતી,
બન્ને સખી તમને લઇ મમ ઘેર મળવા આવતી';
તે સમય તું ને નિર્મળા મમ બારણે રમતાં હતાં,
તે દેખતાં અંતર અમારાં હર્ષમાં ડૂબી જતાં."

શશિકાન્ત ને કન્યા તણું જોડું રૂડું આ છે ઘણું,
પ્રભુ જીવતાં જો રાખશે તો લગ્ન કરશું તે તણું;
એ નિર્મળાની માતને તુજ માત આનંદી થતાં,
વ્હેવાણ થૈશું આપણે એવું પરસ્પર બોલતાં.

રે ! દિવસ તે ચાલી ગયા સ્વર્ગે ગઇ બન્ને સખી,
આશા ગઇ તે સાથ બનશે વાત જે કર્મે લખી;"
ગુરૂપત્નિના મુખથી સુણી સૌ વાત હું વિસ્મય થયો !
તે દિવસથી બસ સ્નેહ મ્હારો પ્યારમાં પલટાઈ ગયો !

ગૅબી અસર થઇ મમ હૃદયપર શરિરમાં ગરમી વધી !
મસ્તિક બન્યું મસ્તાન ભૂલી ભાન ના વિસરે કદી !
ઝણઝણ થયા સૌ જિગર કેરા તાર બસ આવેશમાં,
મમ શરિરની સઘળી નસોએ ખૂન ફરતું જોસમાં.

ગુરૂપત્નિએ પાયો અલૌકિક પ્રેમનો પ્યાલો મ્હને !
નહિ તો હૃદય નિર્દોષ આ શું પલકમાં ઘેલું બને ?
વમળે પડયો વિચારના નિંદ્રા સુતાં આવી નહીં,
આલેખતો પ્રિય નિર્મળાની આકૃતી અંતર મહી.

હે ! નિર્મળે ! હે ! નિર્મળે ! તું પ્રેમમય બાળા ખરે !
મમ માટ તુજ અંતર વિષે શું ચાહ કૈં હોશે ? અરે !
ના એ બને ! ના એ બને ! બાળા હૃદય ભોળું ખરૂં !
ઉપકાર મુજ ઉપર કર્યો ઉપયોગ ખોટો કાં કરૂં ?

નિર્દોષ કન્યા નિર્મળા પર તું કુદ્રષ્ટિ કાં કરે ?
રે ! રે ! હ્રદય બસ શાન્ત થા ! કાં પાપના થેલા ભરે ?
એવા વિચારો યોજતાં રજની ગઈ ઉજાગરે,
તત્કાળ અમદાવાદ હું જાવા થયો તૈયારરે !

* * * * *

એ વાતને બે વર્ષ અમદાવાદમાં વીતી ગયાં,
પણ નિર્મળાનાં પ્રેમ પુષ્પો હ્રદયમાં પ્રફુલિત રહ્યાં;
કરમાય ના ! દુર થાય ના ! સુગંધ પણ જાતી નથી,
બાળા તણી મનહર છબી રે ! દુર રજ થાતી નથી.

સ્વપ્ના વિષે પણ નિર્મળા ! ફરવા જતાં પણ નિર્મળા !
એકાંતમાં પણ નિર્મળા ! બસ યાદ આવે નિર્મળા !
જમતો હતો વીશી વિષે હું નોકરી મીલમાં જતો',
ગુરૂના પ્રતાપે સર્વ વાતે હાલતો સુખિયો હતો.

પણ સ્વપ્ન આવ્યું એક દી ભયભીત તેથી હું થયો !
મમ પાસથી પ્રિય નિર્મળાને સીંહ ઉપાડી ગયો !
રે ! નિર્મળા પોકારતી "શશિકાન્ત વ્હારે આવજો !
જો પ્રેમ સાચો હોય તો આવી મને ઊગારજો !"

હું સીંહની પાછળ ગયો ઝટ સ્વાર ઘોડાપર થઈ !
પણ એટલામાં હા ! અરે ! મમ આંખ તો ઉઘડી ગઈ !
ના નિર્મળા ! ના સીંહ છે ! ના અશ્વને હું કયાં પડયો ?
રે ! ભેદ શું આ સ્વપ્નનો ? વીચારના વમળે ચ્હડયો.

સંસાર બસ સૂનો બધો જો નિર્મળા દેખું નહિ,
છે જીવવું આ ઝેર જેવું લાભમાં લેખું નહિ;
આ નોકરી કરવી નથી તેમાં હૃદય રોકું નહિ,
જ્યાં "નિર્મળા" ત્યાં પ્રાણ મ્હારો અન્ય અવલોકું નહિ.

ઉઠયો સ્હવારે કામ અટપી નોકરી પર હું ગયો,
પણ સ્વપ્ન ના વિસર્યું અરે! ઉદ્વેગ એ અંતર રહ્યો;
છે નિર્મળા કૈં ભય વિષે બસ ભાસ મુજને એ થયો,
દિન આઠની લીધી રજા મમ ગામમાં સત્વર ગયો.

* * * * *

ગુરૂના ઘરે મળવા ગયો પત્નિને પાયે પડયો,
આવ્યો ભલે શશિકાન્ત તું આનંદ અમ અંતર ચ્હડયો;"
ગુરૂજી ગયા શાળા વિષે વાતો કરી સુખ દુઃખ તણી,
ગુરૂપત્નિ બોલ્યાં "નિર્મળાપર કષ્ટની વૃષ્ટી ઘણી.

જે દિવસ તું અહીંથી ગયો તે દિવસની બાળા દુઃખી,
મળવા મને તે આવતી' દીઠી કદી ના હસમુખી;
તુજને સદા સંભાળતી' ત્હારી ખબર તે પૂછતી',
નિજ કષ્ટ વાત કહી રડે હું અશ્રુ ત્હેનાં લૂછતી'.

પત્નિ નવીના પાશમાં નિજ તાત પણ પરવશ થયા,
પુત્રી સુખી છે કે દુઃખી? વાત્સલ્ય સૌ વિસરી ગયા;
માતા નવી જે કષ્ટ દે કન્યા સહન તે સૌ કરે,
અવધી નથી દુઃખની હવે બાળા બિચારી ક્યાં ઠરે?

વળી નિર્મળના લગ્ન કેરી વાત પણ ચર્ચાય છે,
મ્હેં સાંભળ્યું છે કે ન્હીવા વંઠેલ સાથે થાય છે;
રે! દુર્ગુણી ને છે જુગારી લગ્ન ના કોઇ કરે,
છે એ નવીનો કો સગો તે કાજ ખટપટ આદરે.

છે લગ્ન થોડા દિવસમાં એવું બધે બોલાય છે,
પણ નિર્મળા માને નહિં તે રોજ ટંટો થાય છે;
મુજને કહેતી એ હતી મારી નહિં એને વરૂં,
માબાપ કરશે જુલ્મ તો બસ ઝેર પીને હું મરૂં.

એ રીત કન્યાના પરે ઘેરાય છે દુઃખ વાદળું,
સુણતાં બળે અંતર અરે! પણ ના ઇલાજે શું કરૂં?"
કરૂણાજનક કથની સુણી ગુરૂપત્નિના મુખથી અરે!
અશ્રુ ન માયે આંખમાં શું કષ્ટ આ કન્યા પરે?

બાળાપણે માતા મરી રે! બાપ પણ વૈરી થયા?
મોહાન્ધ શું એવા બન્યા? કે હૃદયથી ત્યાગી દયા!
કિરતાર જગદાધાર કરૂણાવંત છો કેશવ તમે,
નિર્દોષ આ દંડાય તે ગોવીંદ કાં તમને ગમે?

* * * * *

નિજ કાર્ય પરવારી પ્રભાકર અસ્ત થાવા પરવરે,
પક્ષી પશૂ સૌ પ્રેમથી સ્થાનક ભણી પાછાં ફરે;
સુંદિર સરિતા તીર નિર્મળ નીર સૌ નારી ભરે,
ઠંડી પવનની લ્હેર આવે નિરખતાં નયનો ઠરે.

ન્હાવા નદીમાં કૈં પડે સંધ્યા પૂજા કૈં જન કરે,
કપડાં ધુવે છે કૈંક ને કૈં તો હવા ખાવા ફરે;
સરિતા કિનારે શીવનું મંદીર સુંદિર છે જહાં,
સંધ્યા સમય અવલોકતો ઉભો હતો હું તો તહાં.

શિરપર ધરી ગાગર સુશોભિત હંસચાલે ચાલતી,
તારૂણ્ય વયમાં પેસતી દેખી સુકન્યા આવતી;
બે વર્ષમાં આ શું તફાવત ! જોઇને વિસ્મય થયો,
કન્યા મટી તરૂણી થઇ રે ! રંગ બદલાઈ ગયો.

નિરખી મને આવી વદી "શશિકાન્ત કયારે આવિયા ?
ના સ્મરણમાં આવી કદી હું ના હ્રદયમાં લાવિયા ?
જે દિવસથી જૂદા પડ્યા તે દિવસની છું હું દુઃખી !
રે ! યાદ કરતી' રોજ હું ને ઇચ્છતી' તમને સુખી."

એવું વદીને સ્તબ્ધ થૈ આંસુ ભરાયાં આંખમાં,
"નિર્દોષ બાળા શાન્ત થા રે ! રે ! નિસાસા નાંખ–માં;
તુજ કષ્ટની કથની સુણી માશીતણા મુખથી અરે !
અંતર બળે મ્હારૂં અતી, છે જુલ્મ ઝાઝો તુજ પરે.

હું ઊતર્યો છું ગામમાં વિદ્યાગુરૂજીના ઘરે,
મેળાપ મ્હારો ત્યાં થશે તું આવજે ફુરસદ મળે;"
એવું સુણી બાળા ગઈ જળ કાજ સરિતા પટ ભણી,
હું પણ પછી પુરમાં ગયો અંતર વિષે ચીંતા ઘણી.

*　　*　　*　　*　　*

વળતે દિવસ આવી સુકન્યા નિર્મળા ગુરૂવાસમાં,
ગુરૂજી હતા શાળા વિષે ગુરૂપત્નિ ના અવકાશમાં;
બસ એકલાં બન્ને અમે વાતો કરી સુખદુઃખ તણી,
બાળા કહે "હું શરણુ છું છે આશ અંતરમાં ઘણી.

મા બાપના ધાર્યા પ્રમાણે લગ્ન કરવાની નથી,
માનીશ મીઠું મ્હોતને રે ! લેશ ડરવાની નથી."
તુજ પ્રેમમય વાણી સુણી બાળા હૃદય ઉભરાય છે,
મુજ શરણમાં લેવા ખુશીછું દિલ તને બસ ચ્હાય છે.

ત્હારા પિતાજી પાસ આવી ને વિનંતી હું કરૂં,
અંતર વસે હરિ એમને ઇલાજ છેલ્લો આદરૂં;
બાળા સુણી શરમાઇ મુખડું લાલ કુન્દન સમ થયું,
આનંદની પળ એ હતી મન કષ્ટ સૌ વિસરી ગયું.

*　　*　　*　　*　　*

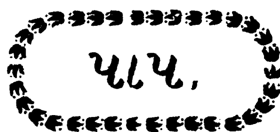
રે ! એ પળો ! રે ! એ પળો ! પાછી ફરી ના આવશે !
ના દગ્ધ થાતા હૃદયને નિર્મળ જળે ન્હવરાવશે !
હે ! નિર્મળા ! ઓ ! નિર્મળા ! તું ટેક ત્હારો તોડજે !
કંગાલ થૈને કરગરૂં રે ! રે ! સમાધી છોડજે !

*　　*　　*　　*　　*

(પાછળના પેજથી શરૂ.)

બીજે દિવસ ઉદાર પાલણુહારને મળવા ગયો,
પાયે પડયો હું તેમને કરજોડીને ઊભો રહ્યો;
"શું ખબર છે? શશિકાન્ત ત્હારી! તું હવે સુખિયો થયો",
ના પત્ર એકે ત્હેં લખ્યો ઉપકાર સૌ વિસરી ગયો?

તુજ કાજ જે ઠપકો દીધો માઠું તને લાગ્યું હશે,
ઘરબ્હાર કાઢયો એમ જાણી જીવન ત્હારૂં સુધરશે;"
મ્હેં નમ્રતા ધારી કહ્યું ઉપકાર ભૂલું ના કદી,
પાળક પિતા મમ આપ છો શરમાવશો ના કૈં વદી.

સેવક સદા તૈયાર છે તમ હુકમ શીર ચ્હડાવવા,
આ જીંદગી છે આપની માલીક છો વણસાડવા;
મ્હારી હકીકત શેઠને મ્હેં સર્વ વિસ્તારી કહી,
પણ નિર્મળાની માગણી રસના થકીરે! થાય નહિં.

તો પણ ધરી હિમ્મત કહ્યું ઓ! શેઠજી કરૂણા કરો!
હું નિર્મળાનો હસ્ત માગું અર્જ આ ધ્યાને ધરો!
રે! શબ્દ છેલ્લો સાંભળીને શેઠજી ગુસ્સે થયા!
"ઓ! મુર્ખ! તું આ શું બકે? આવે મને તારી દયા!

ના શર્મ કૈં મન આવતી આશા નકામી કાં કરે ?
શું ન્યાતમાં વર છે નહિ ? કંગાલને કન્યા વરે !”
ઓ ! શેઠજી ! આ શું વદો ? કંગાલ પણ છું સદ્‌ગુણી,
કટુ વચન ના કૈં બોલશો અંતર બળે એવું સુણી.

હું નિર્મળાને ચ્હાઉછું છે નિર્મળાની પણ ખુશી,
આશીષ લ્યો અંતર તણી રે ! ના બતાવો નાખુશી;
“ શું બોલતાં બ્હેકી ગયો ? બાળા ભમાવી ત્હેં ખરે !
પાળ્યો ત્હને મેં પ્રેમથી બદલો મળ્યો તેનો અરે !

રે ! સર્પ કેરા બાળને પય પાઈને જે પાળશે,
મ્હોટો થતાં માલીકને દૈ ડંસ બદલો વાળશે;
પાળક પિતા ત્હારો બન્યો હું નિર્મળા ભગિની સમી,
કપટી કુદ્રષ્ટી કાં કરે ? બુદ્ધિ બધી ત્હારી ભમી.

જા ! શ્યામ મુખ ત્હારૂં લઈ ના આવતો અત્રે ફરી,
ઉપકાર હૈયે હોય તો પરદેશ જા ! કરૂણા કરી;
મળતો હવે ના નિર્મળાને વચન મ્હારૂં માનજે,
માગી લઉં છું એટલું આભારને રજ જાણજે.

વાણી સુણી પોષક તણી રે ! રે ! પરાધિન હું થયો,
અંતર તપ્યું તેથી અરેરે ! ! પ્રેમ પણ વિસરી ગયો;
રે ઘાત કીધો પ્રેમનો આજે ઘણો પસ્તાઉ છું,
બળિદાન આપી રક્તનું હરદમ હવે સૂકાઉં છું.

એ પાપની માફી કદાપી આ ભવે મળશે નહિ,
પ્રાયશ્ચિત તેનું છે નહિ રે! તાપ તે ટળશે નહિ;
મેં હસ્ત જોડીને કહ્યું ઓ શેઠજી હું જાઉં છું,
રે! નિર્મળાથી હું જુદો આ જીંદગીમાં થાઉં છું.

પણ છે ભલામણ એજ કે, કન્યા કુવે ના નાંખશો,
રે! મા વિનાની નિર્મળા પર રે'મ માયા રાખશો;
એવું કહી પાછો ફર્યો ના ત્યાં ઘડી ઊભો રહ્યો,
બાળા તજી હરિ આશ્રયે હું ગામ ત્યાગીને ગયો.

* * * *

હું હાલ અમદાવાદમાં છું આઠ દિન આવે થયા,
પણ નોકરી પર મન નથી દિન શોકમાં જાયે વહ્યા;
ભોજન નથી કૈં ભાવતું ફરવા જવાનું ના ગમે,
નિદ્રા ન આવે નયનમાં રે! નિર્મળામાં મન ભમે.

"શું હાલ બાળાના હશે"? ઊભો હતો ઉચાટમાં,
ત્યાં પોષ્ટમૅને પત્ર લાવી એક આપ્યો હાથમાં;
પ્રિય નિર્મળાનો પત્ર આવ્યો દેખતાં ખુશ હું થયો,
ફાડયું કવર ઝટ વાંચવા પળ શોક પણ વિસરી ગયો.

વાંચી વિચિત્ર લખાણ એ લંબાણ હું વિસ્મય થયો!
સમજી હકીકત હા! પછી દુઃખ અબ્ધિમાં ડૂબી ગયો!
અશ્રુ ન માયે આંખમાં રે! પોક મૂકીને રડયો!
"રે! નિર્મળા! ઓ! નિર્મળા!" બેભાન થૈને હું પડયો"

પત્ર.

" શશિકાન્ત ! મારા લગ્નની કંકોતરી આ વાંચજો ! "
" કંકુ નથી મમ રક્તના છાંટા પડયા અવલોકજો ! "
" એ લગ્નની ચૉરી નથી પણ છે ચીતા તૈયારરે ! "
" મમ લગ્ન કરશે કાષ્ટથી પામીશ દુઃખનો પારરે ! "

" વાજાં નહિં ત્યાં વાગશે રે ! ગીત કો ગાશે નહિં ! "
" રોશે કકળશે સ્નેહિયો આનંદ વર્તાશે નહિં ! "
" મીંઢળ સ્થળે શ્રીફળ અને બનશે ન્હીવાનું બારમું ! "
" જયુરી મળી મત આપશે મૃત્યૂ થયું છે કારમું ! "

" સ્નેહી સગાં તેડાવવા કંકોતરી તાતે લખી ! "
" આનંદથી સૌ આવશે પણ દેખતાં થાશે દુઃખી ! "
" એ લગ્નમાં ના આવશો અંતર દુઃખાશે આપનું ! "
" મેળાપ ના મ્હારો થશે દર્શન થશે ત્યાં રાખનું ! "

" જે વ્હાણમાં બેઠી હતી તે વ્હાણ વંટોળે ચ્હડયું ! "
" નાવિક તરી નાસી ગયો ના ફરજનું "નાળુ" નડયું ! "
" રે ! જૈ કિનારે તે ઉભો હિમ્મત વિના તે શું કરે ! "
" દરિયે ડુબૂ છું હાય હું આશા ભરી છું હા ! અરે ! "

શશિકાન્ત.

પ્રિય [illegible] આવ્યો હૈયામાં [illegible] હું ગયો!
[illegible]

શોકાતુર નિર્મળા.

રે! ઝેરની પ્યાલી પીતાં અટકાવનારૂ કો'નહિ!
જનુની જતાં આ જગતમાં બસ! હાય! મ્હારૂ કો'નહિ!

લક્ષ્મી આર્ટ, ભાયખળા, મુંબઈ.

" આ ઝેરનું પ્યાલું પિતાં અટકાવનારૂં કો' નહિં ! "
" જનુની જતાં આ જગ્તમાં રે ! હાય ! મ્હારૂં કો' નહિં ! "
" બસ ઝેરથી આરામ છે એ વીણુ પ્યારૂં કો નહિં ! "
" છે સ્વાર્થમય સંસાર જીવડા જાણુ ત્હારૂં કો નહિં ! "

" દેખી દુઃખી નિજ બાળને મમ માત રોતી સ્વર્ગમાં ! "
" ખળખળ ઉન્હાં અશ્રુ થકી મમ પાપ ધોતી સ્વર્ગમાં ! "
" મળવા મ્હને જલ્દી જનેતા વાટ જોતી સ્વર્ગમાં ! "
" ઝટ ઝેર પી જઈને મળું મમ માત ગોતી સ્વર્ગમાં ! "

" બાપા બન્યા દુશ્મન અરે ! રાખ્યો ભરૂસો તમપરે ! "
" ત્યાગી તમે ચાલી ગયા આપ્યું વચન તે શું ફરે ? "
" પણ ભલ હું મ્હોટી કરૂં કર્મે લખેલું ના મટે ! "
" ભાવી પ્રબળ છે " સત્ય કો'ને દોષ દેવો ના ઘટે ! "

" દિલગીર ના દિલમાં થશો આશીષ દે બાળા દુઃખી ! "
" સદ્‌ગુણી કો' કન્યા વરી સંસારમાં થાજો સુખી ! "
" જો પ્રેમ મુજ પર હોય તો 'શશિકાન્ત' તે વિસરી જજો ! "
" નિર્ભાગી કન્યા નિર્મળાને કો' દિવસ સંભારજો ! "

લી. નિર્ભાગી,

"નિર્મળા."

*　　*　　*　　*

બે રાત્રિને બે દિવસ રે ! બેભાનમાં ચાલી ગયા,
ચક્ષુ ઉઘાડી જોઉં તો ગુરૂદેવનાં દર્શન થયાં;
ગુરૂપત્નિ પણ પાસે હતાં હું તો પથારીમાં હતો,
રે ! નિર્મળા ! રે ! નિર્મળા ! એ શબ્દ હરદમ ઝંખતો.

કો’ સ્નેહીએ ઝટ તારથી ગુરૂદેવ તેડાવ્યા હતા,
મમ માતસમ ગુરુપત્નિને નિજ સંગ તે લાવ્યા હતા;
મસ્તિક દવા તે ચોળતાં’ ગુરૂપત્નિ છે ગુણિયલ ખરે !
હે ! માત ક્યાં છે નિર્મળા ? એ પ્રશ્ન મેં પૂછયો અરે !

ગુરુપત્નિ ના બોલ્યાં કશું આંસુ ભરાયાં આંખમાં,
“તબિયત બગડશે શાન્ત થા !” ગુરુજી કહે કૈં ભાખમાં;
ચેતી ગયો હું નિર્મળાનો પ્રાણ પરલોકે ગયો !
રે ! નિર્મળા ! એવું વદી બેભાન પાછો હું થયો.

*　　*　　*　　*

કૈં કૈં દવાઓ વાપરી ડૉકટર અને વૈદ્યો તણી,
દિનરાત ગુરૂ ગુરૂપત્નિએ લીધી મહેનત હા ! ઘણી;
મમ દર્દ તો વાધ્યું હતું રે ! કેસ કબજે ના રહ્યો,
કૈં કૈં ઈલાજો યોજતાં છઠ્ઠે દિને જાગ્રત થયો.

ડૉકટર વિના મુજ પાસ બીજું કોઇએ પણ ના હતું,
ગુરૂપત્નિને જોવા થકી મમ દર્દ તો વધતું જતું;
તેથી અરે મુજ પાસ બીજું કોઇએ પણ ના રહે,
મમ હૃદય ઘટના રોકવા ડૉકટર નવિન વાતો કહે.

એ રીત દિન પંદર ગયા સાજો શરિરે હું થયો,
ગુરૂની રજા પૂરી થતાં ગુરૂસંગ નિજ ગામે ગયો;
પણ ગામમાં આવી કથા મેં નિર્મળાની સાંભળી,
હા ! લગ્નના પ્હેલે દિવસ રે ! ઝેર–પી–કન્યા મરી.'

છટકેલ સાથે લગ્ન લીધું તાત પણ નિર્દય થયા,
ના અર્જ બાળાની સુણી રે ! પ્રાણ કન્યાના ગયા;
ચૉરી બદલ ખડકી ચિતા પ્રારબ્ધ પણ બેઠું ફરી !
આશાભરી ભોળી સુકન્યા હાય ! ભસ્મિભૂત કરી !

જન કૈં મ્હને દેખી બતાવી આંગળી હાંસી કરે !
"પ્રેમી તણું આ પૂછડું !" એવું વદી આડાં ફરે !
કન્યા તણા કમભાગ્યની કરૂણાજનક કથની સુણી,
ધિઃક્કાર આવ્યો મુજપરે રે ! રે ! સુકન્યા મ્હેં હણી !

* * * * *

(સાંધણ છે)

પ્રાયશ્ચિત !

રે ! રે ! હ્રદય બસ જા બળી ! અંગારમાં તું રાખ થા !
પ્રાયશ્ચિત એ પુરૂં નથી જા ! જા ! હવે દુર્મૂખ થા !
બાળા ફસાવી ભોળી ત્હેં ઓ દુષ્ટ દિલડા દૂર જા !
એ જુલ્મ કંઇ ઓછો નથી રે ! ઝેર ખા ! બસ ઝેર ખા !

દીધો દિલાસો ને પછી વિશ્વાસઘાતી કાં થયો ?
કન્યા અરણ્યે એકલી ત્યાગી હું તો નાસી ગયો !
કન્યા કપાણી વન વિષે ખૂની ખરે તેનો થયો !
રે ! રે ! ભુસાયે ના કદાપી ડાઘ એ દિલમાં રહ્યો !

શોધું સકળ સંસારમાં પણ નિર્મળા મળશે નહિં !
રે ! નિર્મળા જો ના મળે ચીંતા કદી ચળશે નહિં !
રે'વું ફીકરમાં રોજ રે ! શું કષ્ટ એ ટળશે નહિં ?
શશિકાન્ત આ સંસારમાં શાન્તિ તને મળશે નહિં !

ડંખે હ્રદય દરરોજ મ્હારે ડંખ એ સ્હેવો નથી !
આ મોહમય સંસારનો લ્હાવો હવે લેવો નથી !
સુખ સ્વપ્નમાં દીઠું ન કો' દુ:ખવંત મમ જેવો નથી !
કિસ્મત બન્યું કંગાલ કો'ને દોષ કૈં દેવો નથી !

ફાટે હૃદય મ્હારું અરે ! લૈને ફકીરી હું ફરૂં !
પણ જીંદગી છે ઝેર જેવી તો જીવીને શું કરૂં ?
છે પાપમય કાયા બધી તો મરણથી શાને ડરૂં ?
ના પાપ જાયે મ્હોતથી રે ! રે ! મરીને શું કરૂં ?

કર્મે બનેલો અંધ છું ના રાહ કો બતલાવશો !
અથડાઉ છો કૂટાઉ પણ રે ! રે ! દયા ના લાવશો !
નિર્દય ખુની ખાડે પડે ના ના નહિં અટકાવશો !
પોકાર કરશે કાઢવા ના પાસ તેની આવશો !

* * * * *

રે ! બાર વર્ષ થયાં છતાં પણ ઘા હજુ રૂઝતો નથી !
પ્રાયશ્ચિતનો કીડો હૃદય ત્યાગી જરા ખસતો નથી !
કોરે કલેજું તે કીડો આનંદ મન વસતો નથી !
રે ! રે ! દિવાનો છું જરા પણ કો' દિવસ હસતો નથી !

પાપી જીગર ઝખમી થયું પણ ખૂન કાં ટપકે નહિ ?
રોતો સદા પણ અશ્રુ કેરૂ બુંદ કાં ટપકે નહિ ?
ખેંચાય નાડી ને નસો કાં એક પણ છટકે નહિ ?
આ દેહનું ઘડીઆળ ટકટક ચાલતું અટકે નહિ !

સ્નેહી મથે પરણાવવા પણ લગ્ન તો કરવું નથી !
દુનિયા દિવાનો છો કહે એ દોષથી ડરવું નથી !
સંસાર પર પૂળો મૂકયો બસ પંથ એ પળવું નથી !
રે ! મોહમાયાના સમુદ્ર વિષે હવે મળવું નથી !

આ જીંદગીને ત્યાગવા બે વાર મ્હેં ખટપટ કરી !
આયૂષ્ય દોરીના કપાણી રે ! ગયો હું ના મરી !
રે ! મ્હોત નાસે દૂર મુજને દેખતાં જાયે ડરી !
કંગાળ છું ! પાપિષ્ટ છું ! છુટકો કરોને શ્રી હરિ !

મજનૂ બન્યો છું હાય ! હું **લયલી** વિના ઘેલો ફરૂં !
લયલી વિના હું શું કરૂં ? લયલી વિયોગે હા ! મરૂં !
લયલી ભરૂસે છે ફસી મજનૂ હ્રુદય ડરતો નથી !
લયલી કબરમાં જૈ સુતી મજનૂ હજૂ મરતો નથી !

ફરહાદ તોડે પ્હાડ ત્યાં "**શીરી** મરણ પામી" સુણી !
માશૂકને મળવા ગયો ! છે રીત એ પ્રેમી તણી !
પણ હું અભાગી ! નીચ પાપી ! બેકદર થઇને ફરૂં !
રે ! નિર્મળા સ્વર્ગે જતાં આ દેહ કાં ધારણ કરૂં ?

આવે સુકન્યા સ્વપ્નમાં "શશિકાન્ત છો શાણા તમે !"
" શરણે રહેલાંને તજી સંસારમાં રે'વું ગમે ? "
" હું તો સુખી છું સ્વર્ગમાં પણ રીત તમ સારી નહિ ! "
" વિશ્વાસઘાતી કાં થયા ? દિલમાં દયા ધારી નહિ ! "

પળમાં હસે ! પળમાં રડે ! પળમાં ઘણી ગુસ્સે થતી !
પળમાં છુપાવી મૂખ કન્યા નિર્મળા નાસી જતી !
હું કરગરી પાયે પડું પણ નિર્મળા માને નહિં !
મમ હ્રુદય કેરા કષ્ટન દેવાંગના જાણે નહિં !

નિષ્ઠુર આ સંસાર આપે ભાળ ના વ્હાલી તણી,
જંગલ વિષે જઈ વૃક્ષને વળગી વિનવતો કરગરી;
વાતો વિહંગોથી કરૂં પણ કષ્ટ કો' કાપે નહિ,
દેખી મ્હને હસતાં બધાં ઉત્તર અરે! આપે નહિ!

કો'વાર કાળી રાત્રીએ સમશાનમાં હું તો જતો!
ભડભડ ચિતાઓ જ્યાં બળે તે પાસ જૈ રોતો હતો!
લૈ રાખ તે સમશાનની આખા શરિરે ચોળતો'!
હે નિર્મળા! તું ક્યાં ગઇ? પોકાર પાડી બોલતો'!

* * * *

પળ આંખ ઢાંકી ને ઉઘાડું એ વિષે શું થઈ ગયું!
આનંદની મૂર્તિ સનમ સરકારનું દર્શન થયું!
જોવા ફરી એ જ્યોતને ઘેલો બનીને આથડું!
આનંદ ના નજરે પડે હું એકલો છાનો રડું!

તિરછી અને કાતિલ નજરથી આ જીગર ઝખમી કર્યું!
એ ઝખ્મમાંથી ખુન ટપકે! તે છતાં દિલ ના ડર્યું!
ઝખ્મો સહન કરવા ફરી! બસ ખૂન ટપકાવા ફરી!
એ મૉજ મેળવવા ફરી! તલસૂં સનમ જોવા ફરી!

ફરહાદ! મજનૂ! હે! કલાપી! સ્વર્ગમાંથી આવજો!
તમ માર્ગમાં ભૂલો પડયો છું રાસ્ત રાહ બતાવજો!
બસ પ્રેમની મૂર્તિ ત્હમે છો ઇશ્ક મંત્ર પઢાવજો!
આ અર્ધદગ્ધ હૃદય જલાવી સાફ ખાક બનાવજો!

મણિભાઇ ! આવો ! છો પ્રવાસી આપ પંથ અભેદના !
સાકી બની પ્યાલી શરાબેથી ભરી પાજો ભલા !
બાકી નહીં કૈં રાખશો સાકી ! સખી દિલ આપનું !
પીપો કરી ખાલી અખંડાનંદનો આશક બનું !

* * * * *

દુનિયાં દીવાની છે બધી બસ ઇશ્ક ! ઇશ્ક ! પુકારતી !
પણ ના પિછાને સનમને નાહક ગઝલ લલકારતી !
રે ! રોગ વણુ દર્દી ઠરે ! વાગ્યા વિના ઝખ્મી બને !
સૌ ચશ્મ મીંચીને ફરે ! લાગે અજાયબ એ મ્હને !

ઓ ! ઇશ્કના અક્ષર પરે આશક બનેલા આવજો !
શું ઈશ્ક ? ને છે શું **સનમ** ? તે રંકને સ્હમજાવજો !
સાકી શરાબો જામની સાથે પિછાન કરાવજો !
નહિ તો ગઝલ બેતો તણાં દફતર ઉપાડી લાવજો !

હી ! હી ! બિરાદર બસ કરો એ રાહ કૈં સ્હેલો નથી !
રે ! છે કઠણ ! પ્રેમી સનમનો ચાહ કૈં સ્હેલો નથી !
એ રાહ પર જાતાં જુઓ ! કુરબાન શિર કૈં એ કર્યા !
દુનિયાં તણા અપવાદ યા ભય દંડથી તે ના ડર્યા !

પાડે બરાડા સોયથી ખંજર ખમી તે શું શકે ?
પાદર જતાં ડરનાર જે જંગલ ભમી તે શું શકે ?
દિલમાં હળાહળ ઝેર છે આપી અમી તે શું શકે ?
રે ! શુદ્ધ પ્રેમ નથી ! સનમ સંગે રમી તે શું શકે ?

અધિકાર ઉત્તમ ઇશ્કનો! વ્યભિચાર તેને ના ગણો!
વાંચી શરાબોની સ્તુતિ બાપુ! શરાબી ના બનો!
નારી અનીતિવાનને પ્રેમી સનમ ના જાણશો!
મસ્તાન ને ઘેલા બની તેમાં મઝા ના માણશો!

* * * * *

પ્રિય પાઠકો! મમ પ્રેમની કરૂણાજનક કથની લખી;
રે! છે અધુરી તે હજુ! આગળ લખાઇ ના શકી!
પુસ્તક ભરાયે કૈંક પણ ઉદ્‌ગાર મ્હારા ના ખુટે!
હરિ હાથ લે! ઝટ મ્હોત દે! આ દેહથી આત્મા છુટે!

* * *
* * *
* *

છેવટ

એ રીત એ શશિકાન્ત ભૂલી ભાન દીવાનો થયો,
વર્ષો વિત્યાં પણ નિર્મળાની યાદ ના વિસરી ગયો;
ના દેહનું કૈં ભાન છે સૂકાઇ કાષ્ટ સમો થયો,
રે! રક્ત સૌ ઉડી ગયું બસ અસ્થિનો માળો રહ્યો.

દિન એક આવ્યું પૂર સરિતા જોસમાં વહેતી હતી,
વાદળ છવાયું ગગનમાં વરસાદની વૃષ્ટિ થતી;
ચમકે વિજળીઓ નભ વિષે ગગડાટ વાદળ ગાજતાં;
આવે સપાટા પવનના સૌ ઘર વિષે પેસી જતાં.

તે સમય સાધીને દીવાનો તીર સરિતાને ગયો !
ભેખડ હતી ઉંચાણુમાં તે સ્થાન જઈ ઉભો રહ્યો !
"વ્હાલી વિલંબ કરૂં નહિં આવું હવે મળવા ત્હને !"
"પ્રેમાળ બાળા સ્નેહથી સ્વીકારજે ! શશિકાન્તને !"

વિદ્યુતના ચમકારથી ચળકાટ જળમાં થઈ રહ્યો !
"હે ! નિર્મળા !" એવું વદી શશિકાન્ત જળવાસી થયો;
પત્તો મળ્યો ના તેહનો જળની સમાધી છે કરી,
શશિકાન્ત આ સંસારમાં શોધ્યો મળ્યો ના કૈં ફરી.

તે જાણતાં સૌ લોક શોકાતુર અંતરમાં થયું,
રે ! દિવ્ય પ્રેમી જોડલું સંસારને છોડી ગયું;
હે ! દેવ ! તું સૌ દમ્પતીમાં પ્રેમ એવો સ્થાપજે,
એ યુગલ આત્માને સદા શાન્તિ પ્રભુ તું આપજે.

* * * *

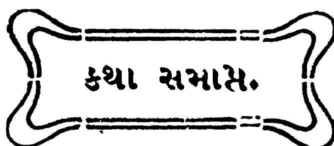
બે, ચાર પ્રેમીએ મળીને નિર્મળા શશિકાન્તની !
સમશાનમાં સરિતા તીરે પત્થર સમાધી છે ચણી !
તે પર લખ્યું **"પ્રેમી યુગલ શશિકાન્ત ! કન્યા નિર્મળા !**
આનંદમાં અત્રે વસે સંસારની છોડી પળા !"

* * * *

જે દિવસ પુત્રી નિર્મળાનો પ્રાણ પરલોકે ગયો,
તે દિવસથી ભોળો પિતા દુઃખથી પથારી વશ થયો;
"ઓ પ્યારી પુત્રી ક્યાં ગઈ? હું મોહમાં અંધો રહ્યો,
રે ! દિવ્ય મ્હારો દીવડો ! મુજ પાપથી ગુલ થૈ ગયો."

ના પાસ કો'ને આવવા દે પત્નિને ગાળો દીયે,
“ તુજ વીણ પ્યારી પુત્રીનું રે! રક્ત પાપી કો પીયે?
જા દૂર થા! જા દૂર થા! ઓ દુષ્ટ રંડા મુજ થકી,
તુજ ફંદમાં હા! હું ફસાયો વાત થૈ કર્મે લખી.”

એ તીવ્ર પશ્ચાત્તાપથી પ્રેમી પિતા પાગલ થયો,
ત્રણ માસ સેવી મંદગી સંસારને છોડી ગયો;
લોકો તણા અપવાદથી પત્નિ પિયરમાં જૈ રહી,
એ રીત એક કુંટુંબની કરૂણાજનક કથની કહી.

મ્હારી મીઠી કોયલનું મ્હોત!

—ગઝલ—

સુકોમળ કંઠની કોયલ સુણાવી રાગ રમતી’તી;
  બિચારી બાગ ભમતી’તી અરે! ઘાયલ કરી કોણે?
ન કો’ને દુઃખ તે દેતી ન કો’નું નામ તે લેતી’;
  છતાં નિર્દોષ પર ગોળી અરેરે! વાપરી કોણે?
કરી ઉત્પન્ન કિરતારે હતી ના કોઈને ભારે;
  તથાપી તેહને હણુવા, અરે! હિમ્મત કરી કોણે?
દુઃખી આ દિલ મ્હારાને અહા આરામ દેતી’તી;
  મધૂરૂં ગાન ગાતી’તી ગુણી ગાયક હરી કોણે?
હતો હું તેહનો આશક મીઠી મોહક હતી મ્હારી;
  મને નારાજ કરવાની કુબુદ્ધિ એ કરી કોણે?
અહા! આંબા તણી ડાળે મનોહર ટૌકતી માળે;
  ધડાકે ભોંય પાડી પાપની પ્યાલી ભરી કોણે?
નહિં કોયલ વિના ચાલે હવે આનંદ કો’ આલે;
  અમારા પ્રેમની દોરી અરેરે!! કાતરી કોણે?
અરે! કો’ આંહીં આવોને! સિતમગરને બતાવોને!
  કરૂં શિક્ષા સિતમની હું હવે ઘેલો બન્યો છું હું!

“ શશિકાન્ત.”

✵ દીવાનો શશિકાન્ત ! ✵

—ગઝલ—

દીવાનાને તમે છેડી નકામા શીર ફોડો છો;
  અમારા ઝખ્મના ટાંકા તમે શા માટ તોડો છો ? દી.
દીવાની છે બધી દુનિયાં દીવાનો અન્યને ધારે;
  સમજવણ પારકી પોથી સબબ વણ કેમ છોડો છો ? દી.
દીવાના હાલ આ સાથી ? અમારૂં દિલ જાણે છે;
  પરાઈ પીડ સાંભળવા તમે કાં જીવ જોડો છો ? દી.
ઝખમ ઝેરી કટારીનો પિછાને છે પડયો જેને;
  દિશા દેખ્યા વિના જે તે દિશાએ કેમ દોડો છો ? દી.
અમારા કષ્ટની કા'ણી સુણીને શું તમે કરશો ?
  અરે ! એ યાદને આપી પડેલાને પછાડો છો ! દી.
છતાં ઇચ્છા તમારી છે અમારો હાલ સાંભળવા;
  કહું ટુંકાણમાં કા'ણી મગર બાજી બગાડો છો ! દી.
અરેરે ! ! એ કથા કે'તાં જીગર મ્હારૂં જળી જાશે;
  અધૂરી વાત એ રે'શે ભલા કાં દિલ લગાડો છો ? દી.
સુણી શાણા દીવાનાની કથા દિલમાં દયા ધરજો;
  અરે ! વાજીંત્ર તૂટેલું તમે વીરા વગાડો છો ! દી.

* * *

અમારા પ્રેમનો તંતૂ અરે ! ઓ ભાઇ ! તૂટયો છે !
ભરેલો કુંભ અમૃતનો અરેરે ! ! હાય ! ફૂટયો છે !
ખરે ! તે રોજથી અક્કલ ખજાનો છેક ખૂટયો છે !
અમારા દિલનો ઘોડો કરી તોફાન છુટયો છે !

* * *

પ્રભુ એ પ્રેમની દેવી ભલી દિલબર મ્હને દીધી !
પતિ ભક્તિ તણો હૈયે હતો હા ! મિષ્ટ વારિધિ !
ભરીને પ્રેમની પ્યાલી હતી મ્હેં પૂર્ણ ના પીધી !
અરે ! ઝાલીમ જમડાએ ઉપાડી તેહને લીધી !

* * *

નિરખજો આ દિવાનાને નયનમાં નીર–આવે છે !
હવે ફાટે હૃદય મ્હારૂં અરે રે !! ફેર–આવે છે !
કહી હું ના શકું કા'ણી 'દીવાની' લ્હેર–આવે છે !
કલેજું કત્લ કરવાને જુઓ ! સમશેર–આવે છે !

* * * *

* * *

પધારો પ્રેમની દેવી ! અહા ! પુષ્પે વધાવું છું !
અમારો પ્રેમ છે કેવો ? હૃદય ખોલી બતાવું છું !
અરે ! પણ તું નથી પાસે પછી કો'ને જણાવું છું !
કબરમાં તું સબર કરજે ! ખબર લેવાજ આવું છું !

* * *

દીવાનો એટલું બોલી હસ્યો હી ! હી ! અને નાઠો !
દીવાનાને રડાવી મ્હેં અનુભવ મેળવ્યો માઠો !
અવલની યાદ આપીને હૃદય ત્હેનું દુખાવ્યું મ્હેં !
હવે પસ્તાઊં છું પૂરો અરે ! આ શું બનાવ્યું મ્હેં !

"મણિકાન્ત"નાં લખેલાં પુસ્તકો.

મણિકાન્ત-કાવ્યમાળા.	(સચિત્ર આવૃત્તિ ૩ જી)	૧-૪-૦
પાપી પિતા અને સદ્‌ગુણી સીતા. છપાય છે	(આવૃત્તિ ૨ જી)	૧-૦-૦
સંગીત સુબોધ-બિંદુ.	(,, ૧ લી.)	૦-૪-૦
સંગીત મંગળમય.	(સચિત્ર ,, ૬ ઠ્ઠી.)	૦-૫-૦
નિર્ભાગી નિર્મળા.	(સચિત્ર ,, ૪ થી.)	૦-૪-૦
બ્રહ્મહત્યા યાને આપઘાત કે ખૂન ?	,, ૧ લી.)	૦-૨-૦
જ્ઞાન પ્રવાહ.	,, ૧ લી.)	૦-૧-૦
મણિકાન્ત કાવ્યમાળા.	(સુધારાવધારા સાથે ચોથી આવૃત્તિ છપાય છે.) કીં. રૂ.	૧-૮-૦

મળવાનું ઠેકાણું.

શંકરલાલ મગનલાલ પંડયા.

ઠે૦ ગાયવાડી માધવજી ઠાકરશીનો નવો માળો,

પોસ્ટ નંબર ૨-**મુંબઈ.**

અમદાવાદના મુખ્ય એજન્ટ.

જેસીંગભાઇ નથુભાઇ ખરીદીયા.

ઠે૦ રાયપુર આકાશેઠના કુવાની પોળ-**અમદાવાદ.**

સોલ એજન્ટ.

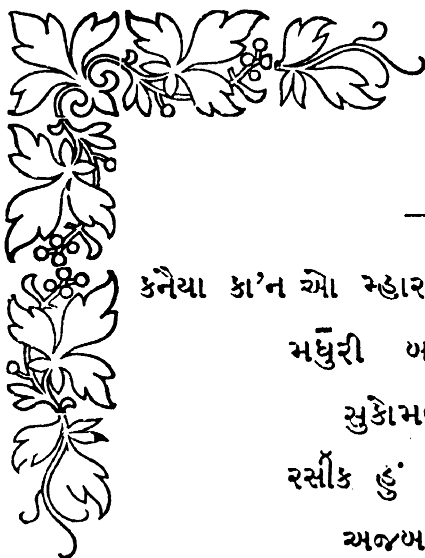
સોજીતરીયા બ્રધર્સ-બુકસેલર્સ.

ઠે૦ ગણેશવાડી મુંબઇ. નં૦ ૨.

છુટક-કાવ્યો.

લેખક—"મણિકાન્ત."

કનૈયાની બંસી !

—ગઝલ—

કનૈયા કા'ન ઓ મ્હારા ! બજાવો બાંસુરી પ્યારા !
મધુરી બાંસુરી વાગે,
સુકોમળ કાનને લાગે !
રસીક હું બાંસુરી રાગે,
અજબ જ્યોતી હૃદય જાગે !
ઢળે અંતર અમીધારા, બજાવો બાંસુરી પ્યારા ! કનૈયા !

ભુલીને ભાન હું ભટકું,
સુણાયો શબ્દ આ કયાંથી ?
દિવાની થૈ દિશે દોડું,
ઝમકતો નાદ એ જ્યાંથી !
દિયો દર્શન દયાવાળા, બજાવો બાંસુરી પ્યારા !–કનૈયા !

કહે છે લોક ‘ કાનૂડો, ’
અજબ જાદૂ જરૂર જાણે !
અહાહા ! ! બંસીના નાદે,
નગર નરનારને તાણે !
ત્રિકમ તાબે બનું તારા, બજાવો બાંસુરી પ્યારા ?–કનૈયા !

ગમે તે લોક છો બોલે,
તમો પર પ્રેમ છે મ્હારો !
ઉગારો આપની દાસી,
ભરૂસો છે મને તારો !
નરોત્તમ ના થશો ન્યારા, બજાવો બાંસુરી પ્યારા !–કનૈયા !

કહે “ શંકર ” કનૈયાની,
સુણીને બંસી હા ! સુંદિર !
બની ઘેલી સકળ ગોપી,
મધૂરો નાદ એ મનહર !
વિભૂ વસજો હૃદય મ્હારા, બજાવો બાંસુરી પ્યારા !–કનૈયા !

અલૌકિક પ્યારમાં મસ્તાન!

—ગઝલ—

બનીને પ્યારના જોગી, અલખ અંતર-જગાવીશું;
 અમે બસ પ્યારના નામે, સુખે ગરદન કપાવીશું!
હજારો માલ મિલકત કૈં, વળી જાહોજલાલી કૈં;
 અમે દિલદારના બોલે, બધું પળમાં-ખપાવીશું!
અમોને ઝેરનું પ્યાલું, ભરી કો' પ્યારથી આપે;
 અમે શંકા વિના શરબત ગણીને-ગટગટાવીશું!
કિતાબો જ્ઞાનની જોવા, જરા અમને નથી ગમતી;
 અમે કોરી કિતાબે પ્યારની બેતો-છપાવીશું!
અમે શાળા સ્થપાવીને, ભરીશું પ્યારના ચેલા;
 તહાં બસ પ્યારના જાપો, અમે હરદમ-જપાવીશું!
તપાવી લાલ કીધેલા, ઉન્હા લોખંડના સ્થંભે;
 કહો કો' "પ્યારને ભેટો!" મળી કાયા-તપાવીશું!
અમે મસ્તાન મ્હોબતમાં, દીવાના ખાસ દિલબરમાં;
 દિલાસો જો નહિ દેશે, કદમ ગરદન-ઝુકાવીશું!
દીવાનો છો કહે દુનિયાં, નથી દરકાર દુનિયાની;
 અમે બસ પ્યારના બંદા, બની સેવા-બજાવીશું!
અમારા દર્દના માટે, દવા ના કામ કૈં આવે;
 અમોને પ્યારની પરવા! મળે મૉજો ઊડાવીશું!

ભયાનક પ્હાડ તોડીશું, લડીશું શેરની સાથે;
અમે તો પ્યારના મંત્રે, મહા મહેનત-ઊઠાવીશું !
અમારો પ્રેમ છે કાતિલ, નથી કાચો જરાએ કૈં;
કહો તો પ્યારની ફૂંકે, ફના દુનિયાં બનાવીશું !
રહીશું પ્યારની સાથે, મરીશું પ્યારના માટે;
અમે આ જીંદગી દિલદારની પાછળ-લૂંટાવીશું !

પદભ્રષ્ટ થયેલો લૌકિક પ્યાર !

—ગઝલ—

તપાવેલા તવા જેવું, અરે ! અંતર અમારૂં છે;
તમારાં પ્યારનાં બીંદુ, પડયા પહેલાં બળી જાશે !
અમારી દિલ વાડીમાં બીયાં ના પ્યારનાં રોપો;
સુકાશે ને સડી જાશે, ફળી ફળ ફૂલ ના થાશે !
અમારા મન રૂપી મચ્છી, ન આવે પ્યારની જાળે;
કદિ સપડાય તો છેદી, સપાટામાં છુટી નાસે !
અમારૂં મન રૂપી મૃગલું, ફસે ના પ્યારના ફાંસે;
જશે નાસીજ જંગલમાં, નહિં કો' કાળ સપડાશે !
અમારા દિલના દરિયે, નહિં મળશે મીઠું પાણી;
ખરેખર ! છે બધું ખારૂં, પિશે તે તૂર્ત પસ્તાશે !

અમારા દિલનો શીશો, નથી શરબત શરાબોનો;
ઝરેલું ઝેર છે તેમાં, પીતામાં પ્રાણુ તો જાશે !
અમારૂં મન નથી મેવો, ભરૂંસે ના ભૂલી લેવો;
જમીને દોષ ના દેવો, નહિં એ દુઃખ જોવાશે !
અમોને નાથ ના કે'શો, ન અમને બાથમાં લેશો;
ઊજડ અંતર અમારૂં છે, ભયાનક દેખતાં ભાસે !
નથી દિલદાર પર દિલ આ, નથી મહબૂબમાં મોહ્યા;
તમારાં નાઝ નખરાંથી, નહિં મન પ્યારમાં ન્હાશે !
તમારી પ્યારની વાતો, અકારી કાનને લાગે;
અમારા કાન છે બ્હેરા, ભલે બુલબુલ પરી ગાશે !
કિતાબો પ્યારની જોવા, જરા અમને નથી ગમતી;
અમે તો પ્યારના દુશ્મન ! ન કો' પ્યાલી ભરી પાશે !
અમે ના પ્યારના ચેલા, નથી માલીક મ્હોબતના;
કરોડો કોસનું અંતર, પડયું પાછું ન સંધાશે !
"કૃતઘ્ની" લોક છો કે'તા, તમા–શી ? લોકની અમને;
અમારામાં અમે રાજી, અમોને કોઇ ના ચ્હાશે !
સુનાં પીંજર અમારાં છે, મળે ના પ્યારની મેના;
હતી તે હાથથી ગઇ છે, કદી પાછી ન દેખાશે !
અમે તો પ્યારને બાળી, બનાવી ખાખ ખાધી છે;
કદી લાખો ઇલાજોથી, સજીવન તે નહિં થાશે !
અમોને છે નહિં પરવા ! સજીવન પ્યાર કરવાની;
અમારી જીંદગી આખી, ખરેલા ઝાડ સમ જાશે !

ઇશ્કનો અન્જામ !

—ગઝલ—

અરે ! ના ઇશ્કમાં પડશો, પડો તો ના પછી રડશો;
બની કૈં ઇશ્કના બંદા, મરાયા ઇશ્કના માટે !
ઘણા જન ઇશ્કમાં ઘેલા, બની ઘરબાર મેલીને;
જગાવી જોગ જંગલમાં ભરાયા ઇશ્કના માટે !
ભલે હો શાહ કે સેવક, ભલે રાણી અગર દાસી;
જહાંનું સુખ ને વૈભવ, હરાયાં ઇશ્કના માટે !
ખરેખર ખૂન કૈં કીધાં, જૉલમનાં જામ પી લીધાં;
પડીને પ્યારના ફંદે, ફસાયા ઇશ્કના માટે !
ભલાં લૈલી અને મજનૂં, પડયાં'તાં ઇશ્કની આગે;
અરે ! અન્જામ એ આવ્યો, હણાયાં ઇશ્કના માટે !
વળી ફરહાદ ને શીરી, વિના મ્હોતે મુવાં બન્ને;
કસોટી પ્યારની પર જૈ, કસાયાં ઇશ્કના માટે !
અહા ! કૈં રાજ્ય પલટાયાં, કુટુંબો નાશ કૈ પામ્યાં;
વહેતા ખૂનથી ખાડા, ભરાયા ઇશ્કના માટે !
કથે 'શંકર' નથી સ્હેલો, કઠણ છે ઇશ્કનો રસ્તો;
ભલા કૈં ઇશ્કના ચેલા, ચવાયા ઇશ્કના માટે !

ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા લાયક

સૂચના ?

“ મણિકાન્ત કાવ્યમાળા ” ની ત્રીજી આવૃત્તિની હવે જુજ નકલો સીલીક છે. સચિત્ર ચોથી આવૃત્તિ સુધારા વધારા સાથે છપાઈને થોડા વખતમાં બહાર પડશે. તેની કીમ્મત કાગળ વીગેરેની મોંઘવારીને લીધે રૂ. ૧-૮-૦ રાખવામાં આવશે.

સોલતરીઆ બ્રધર્સ

બુકસેલર્સ.

ઠે. ગણેશવાડી-મુંબઈ નં. ૨

ફરિયાદ !

—ગઝલ—

ફસાયો મોહના ફાંસે બચાવો ! કો' કનૈયાને !
સકળ ગોપી મળી ઘેર્યો છુડાવો ! કો' કનૈયાને ! ફસાયો.

અરે ! અવળી વહે ગંગા ! ચ્હડે નીર નેવનાં મોભે !
ડુબે છે નાવમાં નદીઓ ! બતાવો ! કો' કનૈયાને ! ફસાયો.

પ્રથમ જે કૃષ્ણુને દેખી અહા ! ઘેલી થતી ગોપી;
બન્યો તે ગોપીમાં ઘેલો ! જગાવો ! કો' કનૈયાને ! ફસાયો.

મધૂરી બંસીના નાદે ! સકળ કુરબાન તન કરતી' !
પડી શું બંધ એ બંસી ? જણાવો ! કો' કનૈયાને ! ફસાયો.

હતો નિર્લેપ જે યોગી ! બન્યો તે લુબ્ધ લલનામાં;
પરાધિન પિંજરે પેઠો ! ઉડાવો ! કો' કનૈયાને ! ફસાયો.

કનૈયો નીજને ભૂલી ! બન્યો સૌન્દર્યને બંદો !
અલૌકિક પ્રેમની બંસી ! સુણાવો કો' કનૈયાને ! ફસાયો.

કરે છે હાસ્ય સૌ ગોપી ! કનૈયાનું હૃદય રોતું !
કરાવી જ્યોતની ઝાંખી ! હસાવો ! કો' કનૈયાને ! ફસાયો.

કથે "શંકર" સિતમ વરસે ! સળગતી આગ અંતરમાં !
અખંડાનંદનું દર્શન ! કરાવો કો' કનૈયાને ! ફસાયો.

વ્હાલાની વાટ જોતી વીરહી વામાનું ખટરૂતુનું અવલોકન!

—•••—

ગઝલ—સોરઠી (હરિગીતમાં પણ ચાલશે.)

પરદેશમાં પ્રિયતમ ગયા નારી તજી ન્યારા થયા;
રે ! વાયદા જાયે વહ્યા ભરથાર-કાં આવ્યા નહિં ?

આવી વસંત રૂતુ રૂડી ફુલ પાન વૃક્ષે લાવતી';
ના ભાવતી દિલ દાહ છે દિલદાર-કાં આવ્યા નહિં ?

કલ્લોલ સૌ પક્ષી કરે કોયલ કરે ટૌકારરે;
સંતાપતા એ શબ્દ હા ! સુખકાર-કાં આવ્યા નહિં ?

ગ્રીષ્મે ઘણી ગરમી પડે બળતું હૃદય ઝાઝું બળે;
પણ પ્રેમ પાણી પ્રીતથી પાનાર-કાં આવ્યા નહિં ?

પંખા પવન ગમતાં નથી અત્તર સુગંધી શું કરૂ ?
વાલમ વિના શ્વસમું બધું વરનાર-કાં આવ્યા નહિં ?

વર્ષા વિષે વારી પડે હરિયાળી સૌ પૃથ્વી કરે;
નવ શાન્ત હું મમ શરિરના શણગાર-કાં આવ્યા નહિં ?

આકાશ ચમકે બિજળી ગગડાટ વાદળ ગાજતાં;
 બોલે પપૈયા મોર પણ દુઃખહાર–કાં આવ્યા નહિં ?

આસો પુનમની ચાંદની રૂતુ શરદમાં શોભે ઘણી;
 પણ અધર રસ પાનાર ને પીનાર–કાં આવ્યા નહિં ?

પંથી ઘરે પાછા ફર્યા દિપોત્સવી દિન આવિયા;
 વિરહી હૃદયમાં વ્હાલથી વસનાર–કાં આવ્યા નહિં ?

હેમંતમાં સૌ હોંશથી નરનારીઓ ક્રીડા કરે;
 ચતુરા કહીને ચિત્તથી ચ્હાનાર–કાં આવ્યા નહિં ?

ઠંડી પડે થરથર ધ્રુજું બાળા બની છું બ્હાવરી;
 પંકવાન સાથે પ્રેમથી જમનાર–કાં આવ્યા નહિં ?

વાયુ શિશીરે વાય છે વામા ઘણી ગભરાય છે;
 મમ કષ્ટને હરનાર એ સરદાર–કાં આવ્યા નહિં ?

ફુલ પાન વણ વૃક્ષો થયાં ભયકાર આ ભવ ભાસતો;
 અકળાઉ છું અબળા તણા આધાર–કાં આવ્યા નહિં ?

આવ્યા દિવસ હોળી તણા મોહન પધાર્યા મંદિરે;
 વામા ગળે વળગી પડી વ્હાલા ભલે આવ્યા અહીં !

બેવફા ભરથારને !

—ગઝલ—

નથી જો પ્યારની પરવા !
સગાઈ કાં બતાવો છો ?
સગાઈ જો ગણો છો તો,
ઠગાઈ–કાં બતાવો છો ? નથી૦
સગાઈ લગ્નથી સાંધી,
સગાંએ ગાંઠ આ બાંધી !
અરે એ ગાંઠને તોડી,
જુદાઈ–કાં બતાવો છો ? નથી૦
પ્રભુ છો પ્રાણથી પ્યારા !
સદા શિરછત્ર છો મ્હારા !
બનીને બેવફા વ્હાલા !
બુરાઈ–કાં બતાવો છો ? નથી૦
હૃદયમાં જો હતી ચોરી,
ફસાવી નાર કાં ભોળી ?
સગાઈ સાંધતાં પ્હેલાં,
સફાઈ–કાં બતાવો છો ? નથી૦
અમારૂં ચિત્ત હરવાને,
અમોને હાથ કરવાને !
અમારી સાથ વરવાને,
ભલાઈ કાં બતાવો છો ? નથી૦

અમોને છે અતી આશા !
        તમારો પ્રેમ મેળવવા !
જુની આંખે નવી પ્યારા !
        નવાઇ–કાં બતાવો છો ?   નથી૦

તમારા પ્રેમને સારૂ,
        કરૂં કુરબાન તન મ્હારૂં;
છતાં હે નાથ ! મ્હારા !
        બેવફાઇ–કાં બતાવો છો ? નથી૦

પડું તમ ચર્ણમાં પ્યારા !
        દયા હા ! કયાં બતાવો છો ?
તમારે આશ્રયે આવી !
        અરેરે ! !–કાં સતાવો છો ? નથી૦

"અમારા કંથનામાટે !"

—ગઝલ—

અમે આ દેહ ધારી છે, અમારા કંથના માટે;
    વળી માયા વધારી છે, અમારા કંથના માટે ! અ૦

પિયર પળમાં તજી દઈને, સુભાગી સાસરે આવ્યાં;
    રમત સરવે બિસારી છે, અમારા કંથના માટે ! અ૦

પિતાથી લાડ કરતાં'તાં પજવતાં માતને ભારે;
હવે બુદ્ધિ સુધારી છે, અમારાં કંથના માટે! અ૦
કહ્યું ના કોઈનું કરતાં, અતી ઉન્મત્ત થઈ ફરતાં;
હવે તો લાજ ધારી છે, અમારા કંથના માટે! અ૦
જુનાંની પ્રીત તોડીને, નવાંથી સ્નેહ જોડીને;
ગરવની ગાંઠ ગાળી છે, અમારા કંથના માટે! અ૦
ટુંકારા સાસુના ખાધા, નણંદના બોલ સાંખ્યા છે;
ક્ષમાની ઢાલ ધારી છે, અમારા કંથના માટે! અ૦
પરાધિન પિંજરે રહીને, હશે કદી કષ્ટ કૈં વેઠયું;
ઉદાસી ટેવ ટાળી છે, અમારા કંથના માટે! અ૦
પતિની સેવ છે સાચી, રહી નિજ નાથમાં રાચી;
અનીતિ તો અકારી છે, અમારા કંથના માટે! અ૦
ધરી શણગાર શુભ અંગે, ઠમકતી ચાલ ચાલીને;
શરીર શોભા વધારી છે, અમારા કંથના માટે! અ૦
કહે તે કંથ કરવાનાં, પતિને દેવ ગણવાનાં;
અડગ એ ટેક ધારી છે, અમારા કંથના માટે! અ૦
પતિના સુખમાં સુખીયાં, પિયૂના દુઃખમાં દુખિયાં;
સરસ રીત એ સ્વિકારી છે, અમારા કંથના માટે! અ૦
પતિનું આંસુ પડશે ત્યાં, અમારૂં લોહી આપીશું;
પતિવૃત માળ પ્હેરી છે, અમારા કંથના માટે! અ૦

ધનવાન અભિમાની સગાઓને ઠપકો!

ગઝલ સોરઠી–(હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

આવ્યા તમારે આંગણે આવો ભલે કે'તા નથી;
કરિયે પ્રણામ સલામ પણ કૈં લક્ષમાં લેતા નથી!
કહો શેઠ! કુશળ ક્ષેમ છે? તમ બાળ બચ્ચાં કેમ છે?
આ રંકના પર રે'મ છે? ઉત્તર અરે દેતા નથી!
નવ બેસવા આસન કરો, નવ પાન સોપારી ધરો;
અવલોકતાં અવળા ફરો, સ્હામું જરા જોતા નથી!
જળ પાત્ર નિજ હાથે ભરી, મ્હેલાં તમો સ્હામે ધરી;
વિવેકની વૃષ્ટિ કરી, પાતા અગર પી–તા નથી!
જળપાન વણ કહેવે કર્યું, અંતર અમારૂં હા! બળ્યું;
ના ધ્યાનમાં આપે ધર્યું, નરમાસમાં ન્હાતા નથી!
કૈં વાત જો કરિયે અમે, પણ સાંભળો ના તે તમે;
ના બોલવું તમને ગમે, કિરતારથી બ્હીતા નથી!
દુઃખ–વાત તમ પાસે કહે, ના રે'મ તમ હૃદયે રહે;
અમ આંખથી આંસુ વહે, એ આંસુડાં લ્હોતા નથી!
ધનહીણ શું હલકા અમે? ધનવાન તે ભારે તમે?
તમને સદા ચહિયે અમે, અમને તમે ચ્હાતા નથી!
અંધા બનો અભિમાનમાં, ના વાત લ્યો કૈં ધ્યાનમાં;
છેવટ જવુંજ સ્મશાનમાં પણ ગર્વને તજતા નથી!
છે રંક રાજા હારમાં, કિરતારના દરબારમાં;
કો' ઊંચ નીચો–ધારમાં, જૂઠું અમે ગાતા નથી!

"તો શું ?!!!"

—ગઝલ—

કદર વણ નોકરી કો'ની કરી યા ના કરી 'તો શું ?'
યકિન વણ હસ્તમાં માળા, ધરી યા ના ધરી–'તો શું ?'
મહોબત વીણુ મહબુબની, કદી સંગાથ બેસીને;
શરાબોની સરસ પ્યાલી, ભરી યા ના ભરી–'તો શું ?'
મહા મહીના તણી મોસમ, ગગનમાં વાદળી ગાજે;
અરે ! એ વાદળી ભૂ પર ઝરી યા ના ઝરી–'તો શું ?'
ચતુરાને નથી વ્હાલો, ચતુરા ના મને વ્હાલી;
કદી એ સ્નેહ વણ સાદી, ઠરી યા ના ઠરી–'તો શું ?'
અનીતિ કાર્ય આદરતાં, અબલથી ના ડરી રામા;
બનીને ભ્રષ્ટ ભુંડી તે, ડરી યા ના ડરી–'તો શું ?'
મનુષ્યોથી ભરી હોડી, ડુબી જૈ મધ્ય દરિયામાં;
પડી ઉંધી તરી પાછી, તરી યા ના તરી–'તો શું ?'
નથી મન મોહમાં રમતું કદી ના કામની ઈચ્છા;
અરે ! કુબજામળી 'તો શું?' મળી જો ગુલ પરી–'તો શું ?'
ગઇ ઘરને તજી રામા, અવરથી સ્નેહ છે સાંધ્યો;
પછી પસ્તાઇને પાછી, ફરી યા ના ફરી–'તો શું?'
કમાયો કષ્ટથી પૈસા, કદી કોડી નહિં ખરચી;
મુરખ મુફલિસ રહ્યો 'તો શું?' અગર દોલત મળી-'તો શું?'
કહે 'શંકર' ધરીને જન્મ, જો પરમાર્થ ના પોષ્યો;
જીવે જગમાં કદી 'તો શું?' ગયો તે જો મરી–'તો શું?'

નિરાશ થવાની જરૂર નથી

પરંતુ જો અન્ય વીશીઓમાં, ભોજન ગૃહોમાં, કે ભપકાદાર લૉજોમાં, અને ખુદ પોતાને ઘેર પણ જો અહીંના જેવી સ્વાદિષ્ટ યાને ટેસ્ટફૂલ રસોઈ જમવાની આશા રાખશો તો અવશ્ય નિરાશ થવું પડશે.

પધારો અને ખાત્રી કરો.

ધી સાબરકાંઠા બૉર્ડીંગ હાઉસ.

ઠે. મુમ્બાદેવી પોસ્ટની પાછળ

મુંબઈ નં. ૨.

કુદરતને !

—ગઝલ—

અરે ! ઓ કારમી કુદરત ! તને અવળું સુઝયું કયાંથી ?
સુધાર્યું હોત તો સુધરત ! તને અવળું સુઝયું કયાંથી ?
સુશોભિત ને સુગંધી છે છતાં કાંટા ગુલાબે કાં ?
મહા ખેંચાણ મુકયું છે અયે ! કુદરત ! શરાબે કાં ?
ભર્યું ત્રણ ભાગમાં પાણી જમિન તો એક ભાગે છે !
છતાં જળ છે બધું ખારૂં ! કહે એ ઠીક લાગે છે ?
રૂડો રજની તણો રાજા કલંકિત ચંદ્ર કાં કીધો ?
બનાવ્યો કેમ અક્ષય રોગી ? અરે ! અપવાદ કાં દીધો ?
મનોહર કંઠની કોયલ કરી કાં તેહને કાળી ?
બનાવ્યો બગ રૂપાળો કાં ? તને કો' ના શકયું ખાળી ?
સુગંધી યુક્ત કસ્તુરી અહા ! કાળી કરી કુદરત !
સફેદી છે છતાં કાંદો અરે ! બદબો ભરી કુદરત !
પુરા પ્રેમી પપૈયાને તૃષાતુર કેમ રાખે છે ?
કરે દરકાર ના ત્હેના પરે તું રે'મ રાખે છે !
નથી પીનાર કો' પાણી ભર્યાં મીઠાં સરોવર જ્યાં !
અરે ! કૈં દેશ છે એવા પુરૂં પાણી મળે ના ત્યાં !
ગુન્હો શું છે ? ઘુવડનો તે દિવસમાં ના શકે દેખી !
હળાહળ ઝેર છે જેમાં સફેદી સોમલે મૂકી !
ઘણા છે દાખલા એવા ગણાવું શું ? તને કુદરત !
અજબ ફાંટા અરે ! ત્હારા ! જણાવું શું ? તને કુદરત !

કર્મની વિચિત્રતા !

—ગઝલ—

કરમ ત્હારી કળા ન્યારી ! હજારોને નચાવે છે !
  ચ્હડે જે ચક્કરે ત્હારા ઘણું ત્હેને ભમાવે છે ! ક૦
હતો જે કાલ ભીખારી બને ધનવાન તે આજે !
  અહા ! ધનવાનને પળમાં ભમી ભીક્ષા મગાવે છે ! ક૦
હજારો મૉજ જે કરતા મહારાજા કહેવાતા !
  તજાવી મૉજ ત્હેને તું અહા ! બાવા બનાવે છે ! ક૦
લગનનાં વાગતાં વાજાં ગવાતાં ગીત ન્હીવાના !
  અરે ! એ ઘેર તું પળમાં મરણુ પોકો પડાવે છે ! ક૦
નહિં કૈં વાત જે સમજે અભણુ જ્યાં ત્યાંજ અથડાતો!
  બનાવી જ્ઞાનિ તું ત્હેને અતી ઊંચે ચ્હડાવે છે ! ક૦
સુવાસણુ હોય જે નારી પતિની પ્રાણુથી પ્યારી !
  અરે ! વિધવા બનાવીને બીચારીને રડાવે છે ! ક૦
બનાવે યોગીને ભોગી કરે બળવાનને રોગી !
  નીચાની ઊંચના પાસે ગુલામી તું કરાવે છે ! ક૦
ઘડીમાં તું રડાવે છે ! પલકમાં હા ! હસાવે છે !
  કથે "શંકર" તું ફંદામાં સકળ જગને ફસાવે છે ! ક૦

"અમારૂં ના સગું કોઇ"

—ગઝલ—

અહા ! દુનિયાં બધી જોઇ, અમારૂં ના સગુ કોઈ!
રહે સૌ સ્વાર્થને રોઈ, 'અમારૂં ના સગુ કોઈ!' અહા !

કૃપાળુ તાત યા માતા, ભજન સૌ સ્વાર્થનાં ગાતાં;
ભલે હો મા જણ્યો ભાઇ, 'અમારૂં ના સગુ કોઇ!' અહા !

સગા કાકા અને કાકી, નથી કો સ્વાર્થ વણ બાકી;
ભલે ભગિની અને ફોઇ, 'અમારૂં ના સગુ કોઇ!' અહા !

સુતા સુત કે હશે નારી, સગાઈ સ્વાર્થની પ્યારી;
વિના તે નાંખશે ધોઇ, 'અમારૂં ના સગુ કોઇ !' અહા !

અહા ! મામા અને મામી, વળી માસા અને માસી;
પડયાં સૌ સ્વાર્થને મોહી, 'અમારૂં ના સગુ કોઇ!' અહા !

સધાયે સ્વાર્થ તો પ્યારા, નહિં તો લાગશો ખારા;
કરે છે સર્વ બદબોઇ, 'અમારૂં ના સગુ કોઇ !' અહા !

વિના સ્વાર્થે અરે ! ભ્રાતા ! નથી કો' મિત્ર પણ થાતા;
સંબંધી હોય હરકોઈ, 'અમારૂં ના સગુ કોઇ !' અહા !

સગો છે શ્રીહરિ સાચો, અહા ! સૌ તેહને યાચો;
જપીશું નામ સુખદાઈ, 'અમારૂં ના સગુ કોઇ!' અહા !

"છતાં જગનાથ ના જોયા !"

—ગઝલ—

સદા સંસારથી છટકયા, 'છતાં જગનાથ ના જોયા !'
બની બાવા બધે ભટકયા, 'છતાં જગનાથ ના જોયા !' સ.

બનારસ દ્વારિકાં બદ્રી, ગયા ગોકુળ મથુરાંમાં;
અયોધ્યા આવીને અટકયા, 'છતાં જગનાથ ના જોયા !' સ.

ગુફા ગિરનારની ગોતી, હિમાલય ને હરિદ્વારે;
ફરીને ટાંટીયા ફટકયા, છતાં જગનાથ ના જોયા !' સ.

અતી તપ તાપમાં કીધું, ઘણું દુઃખ દેહને દીધું;
અહા ! ઊંધે શીરે લટકયા, 'છતાં જગનાથ ના જોયા !' સ.

નદીના નીરથી ન્હાયા, કસી ઉપવાસથી કાયા;
પૂજામાં પ્રાણ છે પટકયા, 'છતાં જગનાથ ના જોયા !' સ.

થયા જોગી જટાધારી, ભભૂતિ ભાવથી ચોળી;
મરણ ભયથી નહિં ભડકયા, 'છતાં જગનાથ ના જોયા!' સ.

પઢયા પૂરાણ, રામાયણ, મહાભારત ભણ્યા ભાવે;
અનીતિને નહિં અડકયા, 'છતાં જગનાથ ના જોયા !' સ.

કહે 'શંકર' તપાસી જો ! હૃદયમાં શ્રી હરિ રાચે;
નકામા ભવ વિષે ભટકયા, 'છતાં જગનાથ ના જોયા !' સ.

આ પુસ્તક મળવાનું ઠેકાણું.

સોજીતરીયા બ્રધર્સ—બુકસેલર્સ.

ઠે૦ ગણેશવાડી—લખમીદાસ ખીમજીનો માળો.

મુંબઇ. નં૦ ૨

શંકરલાલ મગનલાલ પંડયા.

ઠે૦ ગાયવાડી માધવજી ઠાકરસીનો માળો. મુંબઇ. ૨.

રવીશંકર જીવરામ આચાર્ય.

ઠે૦ કોટમાં ગોખલેની હોટલ પાસે મુંબઈ. ૨.

ચુનીલાલ લલ્લુભાઇ સોજીતરીયા.

ઠે૦ રણછોડદાસ મથુરાદાસની કું૦ રેશમી કાપડવાળા

શેખમેમનસ્ત્રીટ મુંબઈ. ૨.

અમદાવાદના એજન્ટ.

જેસીંગભાઇ નથુભાઇ ખરીદીયા.

ઠે૦ રાયપુર આકાશેઠના કુવાની પોળ—અમદાવાદ.

બેરીસ્ટરની બૈરી...	૨-૦-૦
ચંદ્રકળા સચિત્ર...	૧-૮-૦
નીલમ અને માણેક ભાગ ૧ થી ૮ દરેક બે ભાગના ...	૨-૦-૦
નરગીજ નાટકકાર	૧-૪-૦
સરસ્વતી ચંદ્ર ભાગ ૧થી ૪ ના	૭-૧૨-૦
ચંદ્રકાન્ત ભાગ ૧-૨-૩ (દરેકના રૂ ૨-૮-૦) ...	૭-૮-૦
જહાંસીની રાણી સચિત્ર	૧-૧૨-૦
કરણ ઘેલો	૧-૮-૦
પતિવ્રતા-સતિઓ (સચિત્ર)	૨-૦-૦
હીંદુ બેરીસ્ટર અને સદગુણી સુમન...	૧-૦-૦
કાન્તીકળા	૦-૧૨-૦
શિર હીન શબ...	૦-૮-૦
અમર આખ્યાન	૦-૮-૦
રાજ્ય કઠીઆરો	૦-૧૨-૦
મીરાંબાઇ	૦-૧૨-૦
કોરોનેશન બાદશાહી દરબાર	૧-૦-૦
દેશી રાજ્યનો કારભાર	૧-૦-૦
કેશવ કૃતિ	૧-૮-૦
મહારાણી વિકટોરીયાનું જીવન ચરિત્ર ... ... (ઇચ્છારામ સૂર્યરામકૃત)	૨-૦-૦
તહેમીનું તગદીર...	૨-૦-૦
ડીટેકટીવ દેવેંદ્ર	૧-૪-૦
ધરમી જોડાંની ગેબી ફતેહ	૧-૪-૦
વિજ્ઞાન સત્તક	૧-૪-૦
પંચરત્ન	૧-૦-૦
ગુલકાન્ત	૧-૮-૦

સોજીતરીયા બ્રધર્સ બુકસેલર્સ

ઠે. ગણેશવાડી મુંબઇ નં. ૨.

રજનીકાન્ત	૧-૮-૦
વિશ્વજીત ઉર્ફે વિશ્વાસઘાત...	૦-૮-૦
સન્મિત્ર કે શયતાન ?	૧-૦-૦
સંગ્રામ ક્ષેત્ર	૧-૮-૦
પ્રેમી પીંજર કે કાળ રાત્રીનું ખુની ખંજર ?	૧-૦-૦
ભેદક ખુન	૧-૦-૦
સરલા...	૧-૦-૦
વકતા...	૨-૦-૦
અમરસીંહ	૧-૦-૦
વ્હેપાર દર્પણ	૦-૧૨-૦
તુલસીકૃત રામાયણ શાસ્ત્રી અક્ષરે દોહા ચોપાઇ ગુ. લી...	૩-૦-૦
શ્રીમદ્ ભગવદ ગીતા ગુજરાતી પ્રેસ...	૦-૭-૦
શ્રીમદ્ ભાગવત ગુજરાતી...	૨-૪-૦
પંચ રત્ન ગીતા...	૦-૧૨-૦
એકાદશ સ્કંધ ગુ. પ્રેસ	૦-૬-૦
રાજયોગી ભાગ ૧ લો તથા ૨ જો (દરેકના) ...	૨-૦-૦
દેવી-ખડક	૧-૮-૦
સંસારમાં સ્વર્ગ	૧-૮-૦
સ્વર્ગનું-વિમાન	૧-૮-૦
સ્વર્ગની-કુંચી	૧-૦-૦
પ્રેમ-પ્રેમ ને પ્રેમ !	૧-૪-૦
સ્વર્ગનું અમૃત	૧-૮-૦
સ્વર્ગનો પ્રકાશ	૦-૮-૦
સ્વર્ગના સંદેશા	૧-૮-૦
સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ	૧-૮-૦
બેરીસ્ટરની બૈરી	૨-૦-૦
સ્ત્રીયોની મહત્તા...	૧-૮-૦

સોજીતરીયા બ્રધર્સ-બુકસેલર્સ.

ઠે. ગણેશવાડી મુંબઈ નં. ૨.

બુકસેલરો તથા સામટી નકલ ખરીદનાર માટે ખાસ ભાવ.

નિર્ભાગી નિર્મળા.		સંગીત મંગળમય.	
કૉપી.	રૂ. આ. પા.	કૉપી.	રૂ. આ. પા.
૧૨	૨-૪-૦	૧૨	૨-૧૨ ૦
૨૫	૪-૪-૦	૨૫	૫-૮-૦
૫૦	૮-૦-૦	૫૦	૧૦-૧૨-૦
૧૦૦	૧૫-૦-૦	૧૦૦	૨૧-૦-૦
૨૫૦	૩૫-૦-૦	૨૫૦	૫૦-૦-૦

સોલ એજન્ટઃ-સોજીતરીઆ બ્રધર્સ.

ગણેશવાડી-મુંબઈ નં. ૨.

મણિકાન્ત.